

REALİST DIŞ POLİTİKANIN LIBERALİZM İLE İMTİHANI: ÇİN'İN ÇEVRE DİPLOMASİSİ

A REALITY FOREIGN POLICY'S STRUGGLE WITH LIBERALISM: CHINA'S ENVIRONMENTAL DIPLOMACY

Seçkin Barış Gülmez

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, seckinbaris.gulmez@ikc.edu.tr

Bertuğ Top

Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, bertugt@gmail.com

**Kabul Tarihi /
Accepted: 26.10.2018**

**İletişim /
Correspondence:
Seçkin Barış Gülmez**

ÖZET

Bu çalışma, ulusal çıkarları ön plana alarak güce ve tehdide dayalı bir dış politika imajı çizen Çin'in, bunun tersine, uluslararası çevre rejimine saygılı bir yaklaşım ile çevre diplomasisini benimsemesinin nedenlerini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde Realist ve Liberal kuramların temel dış politika argümanları (Raison d'etat ve Raison de Systeme) karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde, Çevre diplomasisinin ana esasları ele alınacak ve üçüncü bölümde, Çin'in genel dış politika yaklaşımı temelinde Çevre diplomasisindeki gelişmeler incelenecektir. Sonuç bölümünde ise, Çin'in Çevre diplomasisinin Raison d'etat ve Raison de Systeme tartışmalarındaki konumu daha net ortaya konulacak ve "Çin'in dış politikası Liberalleşiyor mu?" sorusuna yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: : Çin, Çevre, Diplomasi, Realizm, Liberalizm

ABSTACT

This article aims to discuss the underlying reasons behind China's attachment to environmental diplomacy in compliance with international environmental regime, although China is notorious for its aggressive foreign policy approach based on the pursuit of national interests through power and threat. In this respect, it will first compare the key foreign policy perspectives of Realist and Liberal theories (Raison d'etat and Raison de Systeme). In the second part, the main features of environmental diplomacy will be examined, and in the third part, the article will scrutinize the key developments in China's environmental diplomacy with respect to China's general foreign policy approach. In the final section, The concepts of Raison d'etat and Raison de Systeme will be applied to China's environmental diplomacy and a valid answer will be sought for the question of whether Chinese foreign policy is liberalizing.

Keywords: China, Environment, Diplomacy, Realism, Liberalism

1. GİRİŞ

Bu çalışma, ulusal çıkarları ön plana alarak güce ve tehdide dayalı bir dış politika imajı çizen Çin'in, bunun tersine, uluslararası çevre rejimine saygılı bir yaklaşım ile çevre diplomasisini benimsemesinin nedenlerini tartışmayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, geleneksel anlamda Realist bir dış politika ile tanınan Çin'in, çevre konusunda özellikle son yıllarda neden Liberal bir tutum içine girdiği incelenecektir. Günümüzde Çin'in izlemekte olduğu dış politika esas olarak oldukça güvenlik temellidir ve gerek bölge ülkeleriyle gerekse Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile çatışma riskini artırmaktadır. Halen devam eden Güney Çin Denizi sorununda Çin, bölgedeki Paracel ve Spratly adalarına füze sistemleri konuşlandırarak kıyıdaş ülkelere gözdağı vermiş ve sorunun diplomasi yoluyla çözülmesini zorlaştırmıştır (Economist 2018). Aynı zamanda Çin, ABD ile ciddi bir ticaret savaşına girmiştir. Gerek ABD Başkanı Donald Trump, gerekse Çin devlet Başkanı Xi Jinping'in taviz vermez tutumları, ikili ilişkilerdeki krizi derinleştirmektedir (Brown 2018). Bu derece güvenlik temelli bir dış politika anlayışında olan Çin'in, aynı zamanda çevre diplomasisi gibi barışçıl bir dış politika yöntemi kullanmasının arkasındaki nedenleri incelemek, Çin'in dış politika vizyonunu eksiksiz bir şekilde anlama ve analiz etme adına önemlidir. Çünkü, Realist bir dış politika geleneğine sahip Çin'in, çevre diplomasisini benimsemesi, "Çin dış politikası Liberalleşiyor mu?" sorusunu gündeme getirmektedir.

Çalışmanın akademik literatüre iki ana katkısı vardır. İlk olarak, çalışma, Çin'in çevre diplomasisini kavramsal bir çerçeve içinde tartışacaktır. Bu bağlamda, Realist uluslararası ilişkiler kuramının popüler kavramı olan *Raison d'etat* ve Liberal bir yaklaşım olan *Raison de Systeme*¹ kavramı karşılaştırmalı olarak Çin'in çevre diplomasisi vakası üzerinden incelenecektir. İkinci olarak, Çin'in çevre diplomasisi, özellikle Türk akademik yazınında göz ardı edilmiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır². Son yıllardaki çalışmalar daha çok Çin'in dünya siyasetindeki siyasi ve ekonomik stratejileri üzerine odaklanmıştır (Aslan 2014; Eliküçük Yıldırım 2017; Güneş 2015; Turan ve Keskin 2017). Bu bağlamda, çalışma, Çin'in çevre diplomasisine odaklanan ilk Türkçe akademik kaynak olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde Realist ve Liberal kuramların temel dış politika argümanları (*Raison d'etat* ve *Raison de Systeme*) karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde, Çevre diplomasisinin ana esasları ele alınacak ve üçüncü bölümde, Çin'in genel dış politika yaklaşımı temelinde Çevre diplomasisindeki gelişmeler incelenecektir. Sonuç bölümünde ise, Çin'in Çevre diplomasisinin *Raison d'etat* ve *Raison de Systeme* tartışmalarındaki konumu

¹ Bu terim İngiliz Okulu temsilcisi Adam Watson tarafından bulunduğu için doğrudan Liberalizm'e ait bir kavram olmadığı iddia edilebilir. Ne var ki, kavramın ana argümanı Liberalizm'in uluslararası ilişkilere bakışını tam olarak yansıttığından, bu makale *Raison de Systeme*'i Liberal bir terim olarak ele almaktadır. Sharp (2009) ve Bjola ve Kornprobst (2018) verdikleri örneklerle terimin Liberal bir kavram olduğu fikrine katılmaktadır. Özellikle Bjola ve Kornprobst (2018:177), sömürgeci devletlerin bu politikalarını sürdürebilmeleri için *Raison de Systeme* prensibini önemli bir ahlaki dayanak olarak kullandığını vurgulamaktadır.

² Tepeciklioğlu ve Demirel (2017) Çin'in çevre diplomasisine kısmen değinmektedir.

daha net ortaya konulacak ve “Çin’in dış politikası Liberalleşiyor mu?” sorusuna yanıt aranacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Realist ve Liberal Dış Politika Argümanları

Uluslararası İlişkiler kuramlarının temel amacı, uluslararası sistemde aktörlerin izledikleri dış siyasetin nedenlerini ve sonuçlarını açıklamak; bu doğrultuda, çatışmaların önlenmesi ve barışçıl bir uluslararası düzenin inşası üzerine farklı reçeteler sunmaktır. Dünya devletinin olmayışının uluslararası sistemde anarşik bir yapıya neden olduğunu savunan Realist kurama göre, ancak yüksek askeri kapasiteye sahip olabilen devletler hayatta kalabilir (Morgenthau 1948, Waltz 1979). Uluslararası ilişkileri düzenleyen ve denetleyen bir dünya devleti olmayınca, her aktör kendi başına hareket etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, hakeminin olmadığı bir spor müsabakasında mücadele etmeye benzer. Kurallar olsa bile rakibinin kurallara uyacağından emin olamazsın. O yüzden öncelik, oyunun kurallarına uymak değil kendi çıkarlarını ön plana çıkarmak olacaktır. Bu durumu Realist kuram Uluslararası İlişkilere şu şekilde uyarlamaktadır: Anarşik uluslararası sistem, aktörlerin birbirine güvenmesini engeller, o yüzden, uzun vadeli ittifaklar kurulamaz ve hayatta kalmak için, herkes kendi askeri gücüne güvenmek durumundadır. Yalnızca, tehditkar bir devleti yıldırma için kısa vadeli ittifaklar kurulabilir. Tehdit ortadan kalkınca, ittifak da bozulabilir (Walt 1985: 8-9).

Realizme göre devletlerin dış politikalarını belirleyen ana unsur *Raison d’etat*, yani devletin yüce çıkarlarıdır. Kuramın kurucularından Machiavelli, devletin hayatta kalması için her yolun mübah olduğunu iddia eder (Berridge 2001). Uluslararası düzene ya da barışa karşı bile gelse, devletin çıkarları neyi gerektiriyorsa, dış politika ona göre şekillendirilir (Meinecke 1962). 17. Yüzyıldaki Otuz Yıl Savaşlarında Fransa’nın, Habsburg Hanedanına karşı Alman Prenslüklerinin yanında savaşması, Kissinger’a göre, *Raison d’etat* için çok önemli bir örnektir. Aynı dini mezhebi (Katoliklik) benimsemelerine rağmen, Fransız Başbakanı Kardinal Richelieu, Habsburgların yayılmacı tutumundan rahatsız olmuş ve bu ilerlemeye engel olunmazsa, ileride Fransa diye bir ülke kalmayacağını iddia ederek, Protestan prenslikleriyle ittifak kurmuştur (Kissinger 1994: 61-62). O dönemde devletlerin dış siyasetinde dinin ne kadar önemli bir rol oynadığını hesaba katarsak, Fransa’nın bu kararının son derece radikal olduğunu daha iyi anlarız.

Realizmin çizdiği bu karanlık tablonun aksine, Liberal kuram görece daha iyimser bir yaklaşım içindedir. Liberaller de uluslararası sistemin anarşik bir yapısı olduğunu kabul etseler de, ortak çıkarlar doğrultusunda uzun süreli ittifakların mümkün olduğunu savunur ve bu sayede uluslararası barışın sağlanabileceğine inanırlar (Russett 2013). Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ortak Liberal değerlere sahip devletlerin birbirleriyle savaşmayacağını; aksine, ilişkilerini daha medeni bir şekilde yürüteceklerini düşünürler (Doyle 2016). Dahası, ekonomik, siyasi ve askeri örgütlerin çatısı altında ortak hareket ederek sürdürülebilir bir uluslararası düzen inşa edilebileceklerini iddia ederler (Sterling-Folker 2013). Örgütler, otoriteleri kısıtlı da olsa, belirli konularda dünya devleti gibi bir işlev görek uluslararası anarşinin etkilerini azaltmaya çalışır. NATO, Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi örgütler, bu şekilde Liberal yapılarıdır ve ortak değerlere sahip devletlerin güven ve barış içinde birarada yaşayabileceği, uluslararası anarşinin etkilerinden kendisini soyutlamış bir ortam yaratma amacı taşır.

Liberal kuram *Raison d'etat*'ya önem verir, çünkü devletlerin kendi çıkarlarına göre hareket etmeleri çok doğaldır. Ne var ki, Liberallerin tasarladığı barışçıl bir uluslararası düzenin sürdürülebilir olması için devlet çıkarlarının ötesine geçilmesi gerekmektedir. *Raison de systeme* kavramı işte burada devreye girer. Bu kavrama göre, devlet çıkarlarını aşır, Liberal uluslararası düzenin çıkarlarını gözetmek öncelikli hedeftir (Watson 1982: 87). Watson bu düzenin sürdürülebilir olması için en önemli sorumluluğun büyük devletlerde olduğunu iddia eder. Ekonomik ve askeri üstünlüklerini düzenin devamı için kullanırlarsa, diğer devletlerin düzeni bozmalarını engelleyebileceklerine ve bu sayede uzun süreli bir barış ortamını tesis edebileceklerine inanır (Watson 1982: 193).

Uluslararası çevre rejimi, Liberal kuramın argümanlarına paralel olarak, BM çatısı altında belirli standartlar çerçevesinde düzenlenen uluslararası Liberal bir düzen kurmayı hedefler. Ekonomik ve teknolojik ilerlemelerin çevreye zarar vermesini engellemek, iklim değişiklikleri ve küresel ısınma gibi çevre sorunlarının önüne geçmek amacıyla, BM ve AB gibi örgütlerin öncülüğünde kongreler toplanır ve çevre rejimini belirleyen kurallar kabul edilerek, protokoller imzalanır. İklim değişikliğinin önüne geçmek amacıyla imzalanan Kyoto protokolü (1997) ve Paris anlaşması (2015), çevre rejiminin kurallarını koyan önemli örneklerdir.

Çevre rejiminin sürdürülebilir olması, devletlerin çevre kurallarına devamlı olarak uymalarını gerektirmektedir. Realistlere göre bu mümkün değildir, çünkü devletlerin hayatta kalması, çevre rejiminin hayatta kalmasından daha önceliklidir. Çıkarlarına ters düşen durumlarda devletler, çevre rejimini göz ardı edebilirler. ABD'nin Kyoto ve Paris anlaşmalarına taraf olmayı reddetmesi, çevre politikalarında *Raison d'etat*'nın baskın geldiğini gösteren önemli bir örnektir. Öte yandan, Liberaller, böyle bir rejimin sürdürülebilir olabileceğine inanırlar, çünkü medeni toplumların çevre kurallarına uymaması düşünülemezdir. Çevreyi korumak bir medeniyet göstergesidir. Bundan dolayı Liberal devletler de, çevre rejiminin devamı için kısa vadede kendi çıkarlarına ters gelse bile çevre kurallarına uyarlar. Buradaki ana motivasyon şudur: *Raison de systeme*, yani sisteminin çıkarlarını gözetmek, uzun vadede ulusal çıkarları da gözetmek anlamına gelecektir. Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri, Japonya, Kanada gibi ülkelerin çevre rejimine yaklaşımları daha çok bu şekildedir. Bu devletler, çevre rejiminin çıkarlarını savunmak ve diğer devletleri çevre kurallarına uymaya ikna etmek amacıyla "Çevre Diplomasisi" adı verilen bir dizi diplomatik faaliyetler gerçekleştirmektedir.

2.2 Çevre Diplomasisi

Dünya, endüstri devriminden bu yana doğal kaynakların kullanımında yapılan hatalardan ötürü giderek kirlenmektedir. Bu kirlenmenin sonucu olarak ise insanlık, su kalitesindeki düşüş, su kıtlığı, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması ve hava kirliliği gibi sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Yaşanan bu çevresel değişim özellikle gelişmekte olan devletlerin toplumlarında fakirlik, geçim sıkıntısı gibi ekonomik ve hatta bunlara bağlı olarak istikrarsızlık gibi siyasi sorunlar ile karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Etkilerinin sınır tanımaması ve her alanda insan yaşamını etkilemesi sebebiyle çevrenin korunması çok önemli bir hale gelmiştir (Hassan, Afridi ve Khan 2017: 127). Liberal kurama göre, bunu sağlayabilmek için uluslararası bir çevre rejimi kurmak ve devletleri, çok taraflı etkileşimler ve bağlayıcı vaatler ile, bu rejimin kurallarına uymaya ikna etmek gerekir. İşte bunu sağlayacak olan da çevre diplomasisidir. Çevre diplomasisi, sürdürülebilir bir kalkınmaya

temel olacak şekilde insanlık için sağlıklı ve uygun bir çevrenin oluşturulması için aktörler arası diyalogun sağlanmasıdır (Tayebi, Moosavi ve Poorshemi 2017: 1574-1575).

Çevre diplomasisi, diplomasiinin her alanında olduğu gibi zorlu bir süreçtir. Tarafları, bir anlaşmanın etrafında toplamak, onların bir konu hakkında ortak karara varmalarını sağlamak ve ardından bu kararların doğurduğu yükümlülüklerle uyulmasını sağlamak çok zordur (Barboza 2011: 213). Özellikle Realist kuram, devletleri ortak bir amaç için bir araya getirmeyi amaçlayan yaklaşımlara şüpheyle bakar, çünkü anarşik uluslararası sistemde sizin koyduğunuz kurallara başkalarının uymasını garanti edemezsiniz. Ne var ki, çevre diplomasisinin avantajlı olduğu taraf çevrenin korunması meselesinin uluslararası ilişkilerin yumuşak bir alanı olmasıdır. Çevrenin korunması, silahlanma kontrolü veya enerji güvenliği ile karşılaştırıldığında üzerinde anlaşılması daha kolay görünmektedir, çünkü, örneğin, silahlanmanın aksine etkileri daha uzun vadeye yayılmıştır ve tüm dünyayı eşit derecede etkileme potansiyeline sahiptir (McBeath ve Wang 2008: 1-2). Bu yüzden çevre sorunları konusunda devletleri bir masa etrafında toplamak görece daha kolay olabilir. Bu alanın zorluğu ise gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin çevrenin korunması konusunda farklı önceliklerinin olmasıdır. Endüstrileşmeyi başarmış olan devletler için çevrenin korunmasına dair yatırım yapmak ve buna pay ayırmak daha kolaydır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin önceliğinin ekonomik kalkınma olması ve bu amaçla doğal kaynakların daha yoğun kullanılmasını ve kirlenmeyi daha az önemsemeleri iki grup arasında fikir ayrılığına yol açmaktadır (Hao 1992: 37).

Çevre diplomasisi, çevre hukukunun yaratılması ve uygulanması konusunda merkezi bir role sahiptir. Uluslararası sistem gibi anarşik bir ortamda çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, diplomatik görüşmeler yoluyla oluşturulan anlaşmalar ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü çevre hukukunda teamül hukukunun payı çok azdır ve uluslararası anlaşmalara uyum esastır (Barboza 2011: 212). Anlaşmalar dışında örgütlerin bağlayıcı kararları ve bağlayıcı olmayan tavsiye niteliğinde açıklamaları çevre hukukunun diğer kaynaklarını oluşturur. 1970'lerden sonra uluslararası anlaşmaların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bugün çevreyi düzenlemek için 300'den fazla anlaşma yürürlüktedir. Farklı ulusal birimlerin bağlılıklarını, etkinliklerini ve beklentilerini bu anlaşmalar yoluyla daha kurumsal bir merkeze kaydırmaları beklenir. Bu bağlamda çevre diplomasisi uluslararası iş birliğinin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde çok önemli bir yoldur (Tayebi, Moosavi ve Poorshemi 2017: 1577-1579). Özellikle Güneydoğu Asya gibi gelişmekte olan bir bölgede, çok ciddi çevresel sorunlar ile karşı karşıya olan ve sınırlı kaynakları konusunda hassas olan ülkeler için çevre diplomasisinin başarılı bir şekilde kullanılması daha önemlidir. Bu bölgede çevre diplomasisinin başarıya ulaşmış örnekleri bulunmaktadır. Hindistan ile Pakistan arasında İndus Su Anlaşması, Bangladeş ile Hindistan arasında gerçekleşen Ganges Su Anlaşması buna örnek verilebilir. Bu anlaşmalar ülkeler arasındaki sorunları tamamen ortadan kaldırmamışsa da, ülkeler arasında hukuki bir düzenleme sağlamış ve bölgesel iş birliğini geliştirmiştir; bu iş birliği ve güven inşası da bölgede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir (Hassan, Afridi ve Khan 2017: 128).

2.3 Çin'in Çevre Diplomasisi

Çin'in bir dünya ekonomisine dönüşme hikayesi arkasında çok fazla çevre kirliliği bırakmıştır. 1949 – 1976 yılları arasında, Mao döneminde, endüstrileşme adına çevreyi düşünmeden çok ciddi bir enerji tüketimine gidilmiştir. O kadar ki bu döneme “Mao'nun doğaya karşı olan savaşı” ismi verilmiştir (McBeath ve Wang 2008: 2). 1970'lere kadar Çin

dış politikasında çevrenin korunmasına yer verilmiyordu. Ancak Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki otorite mücadelesi, Komünist blokun çatlamasına neden olmuş ve Çin'i Batılı ülkelerle yakınlaşmaya sevk etmiştir (Lüthi 2014). 1972 yılında ABD Başkanı Nixon'ın Çin ziyareti bu açıdan milat teşkil etmiştir. Çin'in çevre politikalarına yönelimi de Batı'yla olan yumuşama dönemine denk gelmiştir. Nixon'ın ziyaretiyle aynı yıl, yani 1972'de gerçekleşen Stockholm Konferansına katılma kararı alan Çin'in çevreye olan tutumu, bu tarihten itibaren büyük oranda değişmeye başlamıştır.

1970'lerde çevrenin korunmasına dair tüm dünyada bir farkındalık oluşmaya başlamıştır. İşte bu farkındalığın sonucu olarak Stockholm'deki Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı düzenlenmiş ve uluslararası çevre rejiminin inşası için önemli bir zemin teşkil etmiştir. Bu konferans, Çin'in ilk kez bir Birleşmiş Milletler konferansına temsilci gönderdiği toplantı olarak kayda geçmiştir. Konferans, oluşmakta olan uluslararası çevre rejimine katılması için Çin'e önemli bir fırsat sunmuştur. Konferansta "tek bir dünyamız var" sloganı ortaya atılmış ve çevrenin korunmasının, insanlara kaliteli bir yaşam sunulmasının önceliklerinden biri olarak kabul edilmesiyle temiz çevre, temel insan haklarından birisi olarak görülmeye başlamıştır (Sezer 2007: 761-764). Konferans sonunda hazırlanan anlaşmayı, sosyalist ifadelerle yer vermemesi nedeniyle imzalamamış olmasına rağmen, Çin bu çok taraflı çevre diplomasisinin bir parçası olmaya devam etmiştir (Shouqiu ve Voigts 1993: 21-22). Konferanstan bir yıl sonra Çin, Birinci Ulusal Çevre Koruma Konferansı Pekin'de düzenlenmiştir (McBeath ve Wang 2008: 3). Ancak Mao'nun ölümünün yarattığı istikrarsızlıklar 1970'ler boyunca Çin'in çevre konusunda eyleme geçmesini engellemiştir (Shouqiu ve Voigts 1993: 22-23). Çevreye yönelik bakış açısının esas değişimi de 1980'lerin ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu dönemde küresel ısınmaya, ozon tabakasının delinmesine, okyanusların, kirliliğine, tropik yağmur ormanlarının geleceğine dair kanıtlar ortaya konmuş ve politika üreticileri alarma geçmişlerdir (Shouqiu ve Voigts 1993: 23-30).

Soğuk Savaş dinamikleri içinde düşünülürse daha çok stratejik gibi görünen Çin'in çevre konusundaki tutum değişikliği, Soğuk Savaş sonrasında da devam etmiştir. Öyle ki, Çin hükümeti, 1991 yılında Pekin'de bir uluslararası çevre konferansı düzenlemiş ve konferansın ana mesajı; "Hepimiz bu gezegen üzerinde yaşıyoruz, bu yüzden çevrenin korunması ortak sorunumuzdur" olmuştur. 1992 Rio Konferansı ise, Çin için bir dönüm noktası olmuştur. Stockholm Konferansı gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere yönelik suçlamaları üzerinden ilerlemiştir ve Çin, konferans süresince diğer devletler ile beraber kendisini savunan bir konumda kalmıştır. Ancak Rio'da Çin artık pasif rolden aktif katılımcılığa geçmiştir. Bu konferansta aktif rol oynamasının iki sebebi vardır. Birincisi 1989'da yaşanan Tiananmen Olayları'nın ardından kendisini uluslararası topluma yeniden kabul ettirmeye çalışması; ikinci sebebi ise dünyadaki kirliliğin sebebinin Güney ülkeleri olduğuna dair olan genel algıyı yıkmak istemesidir (Heggelund ve Bruzelius Backer 2007: 421-422).

Günümüzde Çin'in çevre diplomasisinin sürdürülebilir olması ve etkin bir şekilde koordine edilmesi için çeşitli birimler aktif görev yapmaktadır. Bu birimlerden ilki Devlet Çevre Koruma Birimi'dir (SEPA). SEPA çevre politikalarının üretimi ve uygulanması için temel birimdir. Bir bakanlık değildir ancak bakanlık düzeyinde bir statüye sahiptir. Yerel düzeyde SEPA'nın işlerini Çevre Koruma Büroları (EPBs) yürütür. SEPA'nın güçlenmesinde ve hükümette daha iyi bir yer edinmesinde Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) büyük önemi vardır. Bir başka birim Ulusal Kalkınma ve Reform Komiserliği'dir (NDRC). NDRC ekonomik gelişme politikalarını belirler ve 5 yıllık planları düzenler. Bu beş yıllık planlar Çin'in çevre ve ekonomi politikalarına dair hedeflerinin ortaya konduğu planlardır.

Sürdürülebilir kalkınma için çevre politikaları çok önemli olduğundan NDRC bu iki konuyu beraber ele alır. Dışişleri Bakanlığı Çin'in tüm dış politikasının genel belirleyicisi olması itibariyle çevre diplomasisinin de oluşturulmasında ve uygulanmasında karar merciidir. Maliye Bakanlığı ise Uluslararası İşbirliği Departmanı (DoIC) ile Dünya Bankası ve Asya Gelişim Bankası üzerinden çevre konusunda gelen fonları düzenler (Heggelund ve Bruzelius Backer 2007: 420-421). Bunun dışında da birçok birim eş zamanlı olarak çevrenin korunması için çalışmaktadır. Ancak bu parçalı yapı aynı zamanda Çin için engel teşkil etmektedir. Farklı birimlerin çakışması çevrenin korunması konusunda çalışılmasını engellemektedir. Örneğin su konusuna Çevre Koruma Bakanlığı, Su Kaynakları Bakanlığı, Devlet Okyanus İdaresi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı gibi birimler aynı anda bakmaktadırlar ve ortaya karışık bir bürokratik resim çıkmaktadır (Sun 2016: 49).

Çin'in çevrenin korunması için çalışan kurumların kurulması dahil olmak üzere birçok adımı uluslararası çevre sözleşmelerine hızlı bir şekilde dahil olmasının ardından gerçekleştirmiştir. Çin, uluslararası konferanslara katılarak bir öğrenme sürecine başlamış ve başarılı kurumsal yapılar oluşturma çabasına girmiştir. Çokuluslu konferansların yanı sıra ikili ilişkiler ile de bilinçli insanlar ve yetkililer yetiştirilmesi söz konusudur. ABD'nin Çin'deki hükümet yetkililerini davet ederek onları bilgilendirmelerinin yanı sıra NGO'lar ve INGO'lar yoluyla da insan kapasitesi artırılmaktadır. UNEP de bu türde çalışmalar yapmaktadır (McNeath ve Wang 2008: 8).

Literatürde, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Çin'in, çevrenin korunmasına dair geliştirdiği bu yeni yaklaşımının 4 ana motivasyonu olduğu belirtilmektedir (Hao 1992: 26-28). (1) Giderek kötüleşen çevresel durumu düzeltmek, (2) Çin'in uluslararası imajına dair endişeleri gidermek, (3) üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesini sağlamak ve, son olarak, (4) dış yardım için çekicilik sağlamak (Hao 1992: 26-28). Bu dört etkenin de çıkış noktası, Realistlerin *Raison d'etat* argümanıdır ve Çin ile ilgili günümüzdeki veriler, bu dört maddeyi doğrular niteliktedir. Çin dünya nüfusunun %21'ini barındırdığı bir dönemde bu insanların ihtiyacını ekilebilir arazilerin %6,6'sı ile karşılamaya çalışıyordu. Zayıf doğal kaynakların bulunduğu bu ortamda her yıl 15 milyon ile 20 milyon arası artan bir nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ise doğanın giderek daha fazla tahrip edilmesine neden olmuştur. Bu tahribat farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Öncelikle su kaynaklarının tükenmesi ve kirlenmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin, nüfusundan kaynaklanan bir su kıtlığı yaşamaktadır ve suların kirlenmesi bu durumu giderek kötüleştirmektedir. Temiz su bulma sorunu, suyun insanlar üzerinde direkt etkiye sahip olması itibariyle çok önemlidir. Bu doğrudan etki temiz suyun insanlar için sağlık, ekonomi için ise tarım ve üretimi doğrudan etkilemesi nedeniyle gerçekleşmektedir (Hao 1992: 28). Çin bu konuda çalışmalar yürütmektedir. Yer altı su kaynakları 2010 – 2015 arasında biraz daha kirlenmiştir. Çin 2020'ye kadar bunun temizlenmesine yönelik bir plan ortaya koymuştur. Nehirlerde ise bu 5 yıl içerisinde temiz su oranının artırılması başarılmıştır (Hao 1992: 29). Bir diğer etken, ormansızlaşma ve çölleşmedir. Çin 1949 – 1989 tarihleri arasında 80 milyon hektarlık ormanlık arazisini yerel talebin aşırılığı ve kötü yönetim yüzünden kaybetmiştir. 1958 – 1987 arasında ise 600.000 hektarlık tarım arazisi yok olmuştur (Hao 1992: 28). Bu kayıplar Çin'in çevre diplomasisine yönelmesinde büyük öneme sahiptir. Ancak Çin bu alanda başarıya ulaşmaktan oldukça uzaktır. 2000 – 2012 yılları arasında en çok ormanlık arazi kaybeden altıncı ülke olmuştur (Butler 2013) ve her yıl 5 bin kilometrekarelik ormanlık arazisi yok olmaktadır (Hays 2012). Bir diğer etken de hava kirliliğinin artmasıdır. Hava kirliliğine bağlı ölümlerde Çin uzun yıllardır birinci sırada yer almaktadır ve bu ölümlerin sayısı yıllık 1

milyonu aşmıştır (OECD Observer 2014). Hava kirliliğinin en önemli sebebi Çin'in karbon gazı emisyonundaki payının dünyanın üçte birine yakın olmasıdır (United States Environmental Protection Agency 2014). Çin 1980'den bugüne karbondioksit Salınımını %255 artırmıştır (Pettinger 2012) ve günümüzde sera gazı salınımının büyük bir kısmına neden olan kömür tüketiminin yarısını gerçekleştirmektedir (Scutt 2017). Ancak kişi başına düşen sera gazı salınımına bakarsak Çin; Avustralya, ABD, Kanada, Rusya, Almanya, Birleşik Krallık, İtalya ve Fransa'dan sonra listeye girmektedir (Ge, Friedrich ve Damassa 2014). Çin, 2009'da gerçekleşen Kopenhag İklim Değişikliği Zirvesinde 2020'ye kadar karbon yoğunluğunu %40 – 45 arasında azaltacağını sözünü vermiş (Harris 2011: 144) ve bu hedefine üç yıl önce ulaşmıştır (Henderson, Song ve Joffe 2016). Dolayısıyla Çin'in karbon emisyonu yoğunluğunun azaltılması konusunda bu devletlerden daha başarılı olmuştur; ancak aşırı nüfusu ve nüfus artış hızının önüne geçememesinden dolayı bu başarısı sürdürülebilir gözükmemektedir.

Uluslararası imajına dair endişeleri de, Çin'i çevre politikalarında aktif rol oynamaya itmektedir. Bir devletin uluslararası imajı, devletin meşruiyetini ve dış politika yapımını direkt olarak etkilemektedir. Devletin güven vermesi, o devlet ile iş birliğine gidilmesi için aranan bir özelliktir. Çin uzun süren bir izolasyonun ardından dünya toplumuna entegre olmaya ve dış politika alanını genişletmeye çalışmıştır. 1972'de katıldığı Stockholm Konferansı'nın ardından hızla diğer örgütlere üye olmaya başlamıştır. 1977'de 71 NGO'ya üye iken 1988'de bu sayıyı 574'e çıkarmıştır ve bu örgütlerden 250 tanesi bilim ve teknoloji ile ilgilenen örgütler idi (Hao 1992: 31). 2017'de ise bu sayı 7000'in üzerine çıkmıştır. Çin 1989'daki Tiananmen Olayları'nın ardından dışarıdan bir izolasyona maruz bırakılmıştır. Çevrenin korunmasının savunuculuğunu yapmak ve hatta temiz bir çevrenin insan haklarına dahil edildiği böyle bir dönemde çevre diplomasisini kullanmak Çin'e bu izolasyonu kırmak için önemli bir imkan sağlamıştır.

Çin, üçüncü dünya ülkelerinin uluslararası meselelerde öneminin giderek arttığını fark ederek dış politikasını bu ülkelere doğru kaydırmıştır. Kapitalizm ve emperyalizm karşıtı söylemleri bu ülkeleri kolayca kendi etrafına toplayabilmesini sağlamıştır ancak bu ülkeleri tek bir çatı altında toplamak için çevrenin korunması konusunu seçmiştir. Bu şekilde çevre kirliliği için Güney'deki gelişmemiş ve az gelişmekte olan ülkeleri suçlayan Kuzey'e karşı Güney tarafının liderliğini ele almıştır (Heggelund ve Bruzelius Backer 2007: 432-433). Bugün 134 üyesi olan ve aslen 1964'te kurulmuş olan G-77, Çin'in çevre diplomasisi sırasında kullandığı bir araç olmuştur. Dünyanın geri kalanına karşı yalnız kalmamak bir araya gelen bu ülkeler kirliliğin sorumluluğunun kimde olduğuna dair olan tartışmaya daha güçlü bir şekilde katılma şansı elde etmişlerdir (Lewis 2013: 208). Gelişmekte olan ülkelere göre bugün dünyadaki kirliliğin temel sebebi gelişmiş ülkelerin Endüstri Devrimi'nden yakın tarihe kadar dünyanın kaynaklarını ve hatta kendi kaynaklarını verdikleri zararları umursamadan sömürmüş olmalarıdır. Zenginliklerini de bu sömürüye borçlu olan gelişmiş devletlerin kirliliğin sorumluluğunu geliştirmekte olan devletlere yüklemeleri yanlıştır. 1990 – 2011 tarihleri arasındaki kümülatif sera gazı salınımı ile 1850 – 2011 arasındaki kümülatif karbondioksit gazı salınımını karşılaştığımızda Güney ülkelerinin haklı olduklarını görebiliriz (Ge, Friedrich ve Damassa 2014). Verilere göre 1850'den 2011'e birikimli karbondioksit gazı salınımının %27'si ABD'ye, %25'i AB'ye ve %11'i Çin'e aittir (Ibid). Ne var ki, 1990'dan 2011'e kadar baktığımızda ise ABD'nin %16, AB'nin %12 ve Çin'in %15 salınım oranına sahip olduğunu görüyoruz (Ibid). Dolayısıyla gerçekten de Güney ülkelerinin savunduğu gibi Kuzey ülkeleri kirliliğin sorumluluğunu paylaşmalıdırlar.

Dış yardım için çekicilik sağlama amacı da, Çin'in çevre politikasındaki değişim için önemli bir motivasyon kaynağıdır. Çin 1978'den beri gelişmiş ülkeleri yakalamak için ekonomik modernleşme çalışmaları yürütmektedir. Çünkü ekonomik olarak gelişme çalışmaları Çin'in eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında geri kalmasına yol açmıştır. Bu geri kalmışlık çevrenin korunması konularını da kapsamaktadır. Çin, çevre diplomasisi ile beraber devleti ekonomik olarak geliştirirken çevreyi de daha kötü bir duruma getirmemek için çalışmaktadır. Çünkü çevresel sorunlardan kaynaklanan birçok sıkıntı vatandaşları direkt olarak etkilemekte, dolayısıyla hem siyasi hem de ekonomik dengeyi bozmaktadır. Yaşanan şiddetli fırtınalar, seller, tarımsal üretimin bozulması ve balıkçılığın yapılamaması gibi sorunlar iklim değişikliğinin yarattığı sonuçlardır (Harris 2011: 141-142). Çin'in bunları aşabilmesi için ayırabileceği bir bütçesi yoktu. Görece ekonomik refaha kavuşsa da sürdürülebilir kalkınma ve çevreyi korumak için desteğe ihtiyacı vardı. Bu desteği sağlamak için de çevre diplomasisini kullanmıştır. Önce uluslararası toplumda çevre konusunda daha fazla söz sahibi olmuş, ardından gelişmekte olan devletleri temsil etmiş ve bunların sonucunda ekonomik ve teknik destek edinmeyi başarmıştır.

Çin, hem yarattığı kirliliğin boyutu hem de bunların azaltılması için gösterdiği ilgi ile çevre konusundaki desteklerin önemli bir odağıdır. Dünya Bankası'ndan, UNEP'ten, Asya Kalkınma Bankasından, Nature Conservancy ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı'ndan çevre koruma politikaları için büyük miktarda borçlar ve dış yardımlar alınmıştır. Ancak bu fonların nasıl kullanılacağına dair bir tartışma vardır (McBeath ve Wang 2008: 7). Çin yardımları kendi iç sorunları için harcamak istemektedir ancak uluslararası toplum, yardımları sınır ötesi sorunlar için vermek istemektedir. Çin kendi sınırları içerisinde su kıtlığı ve kalitesi, ormansızlaşma, çölleşme, hava kirliliği, enerji verimsizliği, asit yağmuru gibi çok ciddi sorunlar yaşamaktadır. Ancak uluslararası toplumun Çin'den beklentisi sera gazı emisyonu, ozonun delinmesi ve biyolojik çeşitliliğe dair sınır ötesi sorunlar için yardımcı olmasıdır. Bu bağlamda Çin'in sınırlı kaynaklarını nereye harcayacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Ancak burada yapılması gereken öncelikle sınır ötesi için yardım alıp, ilişkilerin ilerletilmesi ve ardından hem Çin'i hem de uluslararası alanı aynı anda etkileyen enerji verimliliği sorununa yönelmek, ancak ondan sonra kurulan ilişkiler sayesinde iç sorunlar için maddi destek almaktır. Çin'in ise burada genel savı kendisinin nüfusunun büyüklüğü itibarıyla yaptığı her hareketin etkisinin büyük olduğu ve dolayısıyla kendisinin nüfus ve enerji verimliliği sorunlarının dünyanın ekolojisine büyük etkisi olduğudur (Hao 1992: 38-39). Çin'in dış yardımları kendi iç sorunları için harcamak istemesi ve bu konuda kullandığı argümanlar, Çin'in çevre konusunda asıl amacının uluslararası çevre rejiminin korunmasından ziyade (Raison de Systeme), kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını (Raison d'etat) korumak olduğu imajını vermektedir.

Çin'in sınırlı kaynaklarını ekonomisi için mi yoksa çevre için mi harcaması gerektiği sorusunun cevabını Rio Zirvesi sırasında Başbakan Li Peng "gelişmekte olan devletler için öncelikli amaç ekonomiyi güçlendirip fakirliği bitirmektir" cümlesiyle çok önceden vermiştir (Hao 1992: 38). Çin'in çevre diplomasisi konusundaki kırmızı çizgisi, ekonominin ve endüstriyel yatırımın çevreden daha büyük önceliğe sahip olmasıdır. Yine de, Çin hem Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını (GSYH) artırmış, hem de GSYH başına düşen elektrik tüketimi ve karbon salınımını azaltmayı başarmıştır (Shouqiu ve Voigts 1993: 31). Bu iki başarıyı aynı anda sağlayarak Çin'in başarılı bir çevre diplomasisi yürüttüğünü söyleyebiliriz. Çin'in çevrenin korunması adına bir başka başarısı ise sürdürülebilir enerjiye yaptığı yatırımlar ileler. Çin 2006 yılında Yenilenebilir Enerji Hukukunu hazırlamıştır ve bunun ardından yenilenebilir enerji üretimi konusunda büyük bir ivme kazanmıştır (Hill 2017). 2011 – 2012 yılları için ülkelerin yenilenebilir enerjiye yaptıkları yatırımlara baktığımızda sadece Çin ve Japonya'nın

yaptığı yatırım artmış, ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin yaptığı yatırım azalmıştır. Böylece Çin 60 milyon dolarlık yatırımı ile birinciliği ele almıştır (McCarthy 2013). Çin'in doğanın korunması adına kazandığı başka bir başarı ise düşük karbon salımlı enerji üzerinedir. Çin enerjinin daha verimli üretilmesi için 2006 yılında Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından yürütülen bir program başlatmıştır. Bu program Çin'in toplam enerji tüketiminin 1/3'ünü oluşturan 1000'den fazla işletmenin enerji verimliliğini artırması üzerineydi. 2008'in sonunda belirli bir miktarın altında verimlilik ile enerji üreten santrallerin kapatılması da enerji verimliliği adına yapılmış başka bir projedir (Lewis 2013: 209-211).

Bu başarılarla rağmen Çin'in çevre için bir sorun mu yoksa çözüm mü olduğunu söylemek zordur. Çünkü Çin'in bir dünya ekonomisi olma yolundaki adımlarını arkasında büyük bir kirlilik bırakarak atmıştır. Öyle ki 2010'dan bu yana dünyanın kömür kullanımının yarısını Çin oluşturmaktadır ve bunun yarattığı gaz emisyonu ABD ile AB'nin toplamda yarattığından daha fazlasını oluşturmaktadır. Diğer yandan, yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımların 2004'ten 2010'a 13 katına çıkmış olması ve 2017'de bu rakamın 126.6 milyar dolara yükselmesi Çin'in çevre kirliliğini önleme adına önemli çaba sarfettiğini de göstermektedir (Bajpai 2018). Çin'in yenilenebilir enerji yatırımlarındaki 2020 hedefi ise 361 milyar dolardır (Ibid). Çin'in çevre ile girdiği ilişkiyi en iyi özetleyen şey yine kendisinin karbondioksit salınımı özetlemektedir. Çin karbon yoğunluğunu yani bir birim çıktı için yapılan karbon salınımını 2010'dan 2015'e %20 azaltmıştır. Ancak sürekli artan nüfus ve üretimden dolayı karbon salınımında azalma görülememektedir (Sun 2016: 43-44). Yani Çin, çevrenin korunması için adımlar atmakta ve ilerleme sağlamaktadır ancak bu ilerleme ekonomik büyümesinin yarattığı kirlilik ile yarışmamaktadır.

3. SONUÇ

3.1 Çin'in dış politikası Liberalleşiyor mu?

Bu çalışma, Realist bir dış politika geleneği olan Çin'in neden Liberal bir yaklaşım olan çevre diplomasisini benimsediğini tartışmaktadır. Realist dış politikanın temeli *Raison d'etat*, yani ulusal çıkarların her ortamda ön planda tutulmasıdır. Bu anlayışa sahip bir devletin çevre diplomasisini benimsemesi beklenemez, çünkü çevre diplomasisinin temelinde *Raison de Systeme*, yani uluslararası çevre rejiminin çıkarlarının korunması yatar. Bu yaklaşıma göre, devletler çevrenin korunması için gerekirse ulusal çıkarlarından feragat edebilmelidir. Realistlere göre, bu imkansız bir şeydir, çünkü anarşik uluslararası sistem, devletler arasında karşılıklı güvensizlik yaratır. Bir devlet kurallara uysa bile diğerlerinin uyup uymayacağından emin olamaz. O yüzden diplomasiyle sorunların çözülemeyeceğini düşünür. Yanısıra, Realizme göre en önemli konu güvenlik ve devletlerin hayatta kalmasıdır. Bu durumda çevre konusu devletlerin öncelikli konusu olamaz. Devletler güvenlik yatırımları için gerekirse çevrenin korunmasını göz ardı edebilirler. Bu yüzden, Realist dış politikayı benimseyen bir devletin "çevre diplomasisi" gibi bir kavramı ciddiye alması beklenemez. Bu bağlamda, Çin'in Realist bir gelenekten gelmesine rağmen çevre diplomasisini benimsemesi, akıllara acaba dış politikası Liberalleşiyor mu sorusunu getirmektedir. Ne var ki, önceki bölümlerde tartıştığımız örnekler bize net bir şekilde göstermektedir ki, Çin'in artan bir şekilde çevre diplomasisine yatırım yapıp, çevrenin korunması üzerine çalışmalar yapması, onun Liberal vizyonundan ve uluslararası çevre rejimini koruma refleksinden kaynaklanmamaktadır. Çin'in uluslararası meşruiyet kazanma ve otorite sahibi olma gayesiyle çevre konusundaki Liberal söylemleri araçsallaştırdığını gözlemlemekteyiz. Soğuk Savaş yıllarında, Sovyetler Birliğiyle yaşadığı Komünist çatlaktan dolayı oluşan irtifa kaybını Batı ile yakınlaşarak gidermek isteyen Çin, karşılığında Batı'nın yeni oluşan çevre rejiminin bir parçası olmayı kabul etmiştir. Yani

Realist amaçlarla Liberal bir projenin parçası olmuştur. Görüleceği üzere, Çin, aynı (Komünist) ideolojiye sahip olmalarına rağmen, Sovyetlerle olan ittifakını sürdürememiştir. Bu da Realist kuramın “daimi ittifakların imkansızlığı” tezini doğrulamaktadır. Dahası Çin, Sovyetler Birliği’ne karşı güç dengesi kurabilmek için ideolojik açıdan en büyük rakibi olan Batılı devletlerle olan ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. Bu da, Çin’in hayatta kalabilmek ve devlet çıkarlarını gözetmek için (*Raison d’etat*) ne kadar radikal kararlar alabileceğini göstermekte ve Realizmin Çin dış politikasındaki önemine işaret etmektedir.

Çin’in dış politikası Liberalleşmemekte, aksine Realist dış politika anlayışı egemenliğini korumaktadır ve Çin bunu Liberal yöntemler kullanarak yapmaktadır. En belirgin örneklerden biri, Çin’in Liberal bir kavram olan “Yumuşak Güç” kavramını kendi Realist amaçları için kullanmasıdır. Yumuşak Güç, kültürel çekicilik yaratarak diğer ülke kamuoyları nezdinde olumlu bir imaj çizilmesini amaçlamaktadır (Nye 2004). Halbuki Çin bu kavramı, yurtdışındaki siyasi nüfuzunu artırmak için kullanmaktadır. Konfiçyüs Enstitüsü gibi kültürel programlar adı altında diğer ülkelerde siyasal örgütlenmeler kurarak, o ülkelerde yaşayan Çinli muhalifleri baskı altına almaktadır. Bu yüzden uzmanlar, Çin’in kullandığı bu yöntemle yumuşak değil “Keskin Güç” adını vermiştir (Walker ve Ludwig 2017).

Çevre diplomasisi de benzer Realist amaçlar doğrultusunda yürütülmektedir. Çevrenin korunması, artan nüfusun ve hızlı ekonomik büyümenin çevrede yarattığı tahribata karşı zorunlu hale gelse de, çevre diplomasisi izlenmesindeki temel amaçlar hep *Raison d’etat* temellidir. Uluslararası meşruiyet ve otorite sahibi olma arzusu, Çin’i çevre diplomasisine yakınlaştırmıştır. Bazı yazarlara göre de, Çin’in uluslararası topluma girmek için çevre konusunu seçmiş olması, önemli ölçüde ulusal çıkarlarını gözetme refleksinden kaynaklanmaktadır (Shouqiu ve Voigts 1993: 22). Çin, Soğuk Savaş sonrası oluşan çok kutuplu dünya sistemde, kendi doğal kaynaklarını dilediği gibi kullanmasının kolay olmadığı farkındadır (Shouqiu ve Voigts 1993: 22). Uluslararası toplumun bunu engelleyebilmesinin yolu, özellikle çevre kirliliği ve kaynakların tüketilmesi argümanlarından geçmektedir. Buna fırsat vermemek için, Çin, uluslararası çevre rejiminin dışında değil, içinde aktif bir şekilde yer almayı tercih etmiştir. Ayrıca, çevre diplomasisi yeni ortaya çıkmakta olan bir diplomasi alanı olarak baskın aktörlere sahip değildir. Özellikle, ABD Başkanı Trump’ın, iklim anlaşmalarını imzalamayarak, ülkesini uluslararası çevre rejiminden uzakta tutması, Çin’e önemli bir fırsat sunmaktadır. Çin, bu boşluğu doldurarak, uluslararası çevre rejimine etki eden başat aktör olabilir (Shouqiu ve Voigts 1993: 22).

Çevre rejiminin yönetici aktörü olma arzusunun yanısıra, dış yardımları özendirme ve bu yardımları kendi iç politikaları için kullanma refleksi de Çin’in çevre diplomasisine yön vermektedir. Önceki bölümde açıklandığı üzere, Çin, Dünya Bankası’ndan, UNEP’ten, Asya Kalkınma Bankasından, Nature Conservancy ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı’ndan çevre koruma politikaları için büyük miktarda dış yardım almış ve bu yardımları doğrudan çevrenin korunmasına değil, ekonomik kalkınma ve siyasi otoritesini sağlamlaştırmak için harcamaktadır. Bu örnekler de net bir şekilde ortaya koymaktadır ki, Çin, Liberal temelli çevre diplomasisini Realist amaçlar için kullanmaktadır. Bundan dolayı, çevre diplomasisine yaptığı yatırımlar, Çin dış politikasını Liberalleştirmemekte, aksine Realist dış politikasını sağlamlaştırmak için bir araç görevi görmektedir.

4. KAYNAKÇA

Aslan, Halil Kürşad (2014) “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik Orta Doğu*, 9:1, 29-55.

Bajpai, Prableen (2018) “Renewable Energy By The Numbers Around The World”, Nasdaq, 2 Temmuz, <https://www.nasdaq.com/article/renewable-energy-by-the-numbers-around-the-world-cm986377> (erişim tarihi 29 Eylül 2018).

Barboza, Julio (2011) “An Episode of Environmental Diplomacy”, *Environmental Policy and Law*, 41:4-5, 208-221.

Berridge, Geoffrey, R. (2001) “Machiavelli”, Geoffrey R. Berridge, Maurice Keens-Soper ve T.G. Otte (der.) *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, Londra: Palgrave Macmillan.

Bjola, Corneliu ve Markus Kornprobst (2018) *Understanding International Diplomacy: Theory, Practice and Ethics*, İkinci Baskı, Oxon: Routledge.

Brown, Kerry (2018) “Xi Jinping, Trade War and the Curse of the Strong Leader”, *Chatham House: The Royal Institute of International Affairs*, 24 Temmuz, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/xi-jinping-trade-war-and-curse-strong-leader> (erişim tarihi: 2 Eylül 2018).

Butler, Rhett A. (2013) “Powered by Google, high resolution forest map reveals massive deforestation worldwide”, *Mongabay*, 14 Kasım, <https://news.mongabay.com/2013/11/powered-by-google-high-resolution-forest-map-reveals-massive-deforestation-worldwide/> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Doyle, Michael, W. (2016) “Liberalism and Foreign Policy”, Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Der.) *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, 2. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 54-77.

Economist (2018) “China has put missiles on islands in the South China Sea”, 10 Mayıs, <https://www.economist.com/china/2018/05/10/china-has-put-missiles-on-islands-in-the-south-china-sea> (erişim tarihi: 2 Eylül 2018).

Eliküçük Yıldırım, Nilgün (2017) “Çin Dış Politikasında İttifak Yapmama Prensibi: Akademik Tartışmalar”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16:2, 15-35.

Ge, Mengpin, Johannes Friedrich ve Thomas Damassa (2014) “6 Graphs Explain the World’s Top 10 Emitters”, *World Resources Institute*, 25 Kasım, <https://www.wri.org/blog/2014/11/6-graphs-explain-world%E2%80%99s-top-10-emitters> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Güneş, Ergin (2015) “Çin-Rusya ilişkilerindeki asimetrik denge ve Amerika Birleşik Devletleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 70:4, 839-867.

Hao, Yufan (1992) “Environmental Protection in Chinese Foreign Policy”, *Journal of Northeast Asian Studies*, 11:3, 25-46.

Harris, Paul (2011) “Peace, security and global climate change: the vital role of China”, *Global Change, Peace & Security*, 23:2, 141-145.

Hassan, Mabroor, Manzoor Khan Afridi ve Muhammad Irfan Khan (2017) “Environmental diplomacy in South Asia: Considering the environmental security, conflict and development nexus”, *Geoforum*, 82, 127-130.

Hays, Jeffery (2012) “Deforestation and Desertification in China”, *factsanddetails.com*, <http://factsanddetails.com/china/cat10/sub66/item389.html> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Heggelund, Gorild ve Ellen Bruzelius Backer (2007) “China and UN Environmental Policy: Institutional Growth, Learning, Implementation”, *International Environmental Agreements*, 7:4, 415–438.

Henderson, Geoffrey, Ranping Song ve Paul Joffe (2016) “5 Questions: What Does China’s New Five-Year Plan Mean for Climate Action?”, *World Resources Institute*, 18 Mart, <https://www.wri.org/blog/2016/03/5-questions-what-does-chinas-new-five-year-plan-mean-climate-action> (erişim tarihi 3 Eylül 2018).

Hill, Joshua (2017) “China Remains Global Wind Energy Leader, Expands Lead Over US”, *Clean Technica*, 13 Şubat, <https://cleantechnica.com/2017/02/13/china-remains-global-wind-energy-leader-expands-lead-us/> (erişim tarihi 3 Eylül 2018).

Kissinger, Henry (1994) *Diplomacy*, New York: Simon & Schuster.

Lewis, Joanna I. (2013) “China’s Environmental Diplomacy”, Foot, Rosemary (Der.), *China: Across The Divide*, Oxford: Oxford University Press.

Lüthi (2014) “The Sino-Soviet split and its consequences”, in Kalinovsky, Artemy M. and Craig Daigle (eds.) *The Routledge Handbook of the Cold War*, London: Routledge, 74-88.

MacCarthy, Niall (2013) “China Leads the Way in Renewable Energy Investment”, *Statista*, 7 Ağustos, <https://www.statista.com/chart/1340/china-leads-the-way-in-renewable-energy-investment/> (erişim tarihi 3 Eylül 2018).

McBeath, Jerry ve Bo Wang (2008) “China’s Environmental Diplomacy”, *American Journal of Chinese Studies*, 15:1, 1-16.

Meinecke, Friedrich (1962) *Machiavellism: The Doctrine of Raison d’État in Modern History*, çev. Douglas Scott, New Haven: Yale University Press.

Morgenthau, Hans (1948) *Politics among Nations: Struggle for Peace and Power*, McGraw-Hill Education.

Nye, Joseph S. Jr. (2004) *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York: Public Affairs.

OECD Observer (2014) “Air pollution kills”, http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/4411/Air_pollution_kills.html# (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Pettinger, Tejvan (2012) “List of CO2 Emissions per Capita”, *economicshelp.org*, 3 Kasım, <https://www.economicshelp.org/blog/6131/economics/list-of-co2-emissions-per-capita/> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Russett, Bruce (2013) “Liberalism”, Tim Dunne , Milja Kurki ve Steve Smith (Der.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford: Oxford University Press, 94-113.

Scutt, David (2017) “2 charts that show China's importance to the global coal industry”, *Business Insider Australia*, 14 Temmuz, <https://www.businessinsider.com.au/2-charts-that-show-chinas-importance-to-the-global-coal-industry-2017-7> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Sezer, Özcan (2007) “Küresel Konferanslar ve Çevre Sorunları: Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 761-780.

Sharp, Paul (2009) *Diplomatic Theory of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Shouqiu, Cai ve Mark Voigts (1993) “The Development of China’s Environmental Diplomacy”, *Pacific Rim Law & Policy Journal*, 3, 18-42.

Sterling-Folker, Jennifer (2013) “Neo-Liberalism”, Tim Dunne , Milja Kurki ve Steve Smith (Der.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford: Oxford University Press, 114-131.

Sun, Yixian (2016) “The Changing Role of China in Global Environmental Governance”, *Rising Powers Quarterly*, 1:1, 43-53.

Tayebi, Sobhan, Sayed Fazlollah Moosavi ve Seyed Abbas Poorshemi, “International interaction and global peace in light of international convergence: a strategy to achieve environmental diplomacy”, *International journal of environment science and technology*, 14:7, 1573-1582.

Tepeciklioğlu, Ali Onur ve Demirel, Murat (2017) “İngiliz Okulu Kuramı Perspektifinden Uluslararası Çevre Sorunları”, *Alternatif Politika*, Özel Sayı Aralık 2017, 70-106.

Turan, İshak ve Keskin, Bahadır Yusuf (2017) “Çevreleme Politikasının Çin’e Uygulanabilirliği”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 707-717, <http://dx.doi.org/10.17130/ijmeb.2017ICMEB1735616>.

United States Environmental Protection Agency (2014) “Global Greenhouse Gas Emissions Data”, <https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data#> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Walker, Christopher ve Ludwig, Jessica (2017) “The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence”, *Foreign Affairs*, 16 Kasım, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power> (erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

Walt, Stephen M. (1985) “Alliance Formation and the Balance of World Power”, *International Security*, 9:4, 3-43.

Waltz, Kenneth (1979) *Theory of International Politics*, Menlo Park, California: Addison-Wesley.

Watson, Adam (1982) *Diplomacy: The Dialogue between States*, London: Taylor and Francis.